

Оливер ИЛИЕВ
Славица НИКОЛОВСКА

КОМПЈУТЕРИЗАЦИЈА НА АРХИВИТЕ

Вовед

Информатизацијата на архивското работење не може и не смее да се разгледува и планира изолирано, само за себе, без притоа да се имаат предвид сродните институции кои чуваат (архивираат) одредени податоци без разлика дали тоа се документи пишувани на хартија (конвенционални), или се друг тип на записи (неконвенционални), односно предмети за кои се создаваат записи, од една страна и од друга примената на меѓународните стандарди. Оттука од релевантна важност, покрај изворна форма, е описот на предметот (архивски, библиотечен и тн.) отколку неговиот физички облик. Заедничкиот именител е предметот на работа - заштита на национално и културно богатство без оглед на надворешните карактеристики и информацијата која тој ја носи. Во овој контекст, во најширока смисла на зборот можат да се издвојат 3 групи: создавачи на информации (автори, издавачи, регистратури итн.), заштитувачи и креатори на информации за предметот на заштита (архиви, библиотеки, музеи, кинотеки) и нивни корисници.

Архивите, наоѓајќи се на глобалниот информатички автопат, мораат да го насочат своето работење кон примена на стандардите и нивно усогласување на национално ниво. Оттука правците на развојот на нивната информатизација мора да се разгледува од аспект на кориснички ориентиран пристап, не сам за себе и аналогно да се реализира во глобална околина и контекст. Современиот научен работник бара интегрирани информации од повеќе стручни области (документ, предмет, аудио-визуелен, електронски и сл. запис за одредена област, време, личност или настан), а не само од конкретни институции. Институцијализирани струки (архивисти, библиотекари, музеолози) мораат да го најдат сопствениот пат во надминувањето на разликите, приближувајќи се една кон друга и заеднички да ги совладуваат современите барања кои од нив чекаат одговор. За тоа на располагање се стандардите, проектите, иницијативите и примерите кои ги предлагаат УНЕСКО, Европската унија и тн.

1. Архивите и информатизацијата

Концептуализацијата на методологиите за ефикасно работење на архивите се јавува кон почетокот на минатиот век во Велика Британија¹, додека во трудовите на Cook² е представен модерен и тековно актуелен пристап кон администрирањето на архивската граѓа. Овој, во голема мера прагматски пристап, ги влече своите искуства од помалите организации и преку една научно подржана генерализација ги поставува основите на модерното архивско работење. Оваа насока во архивистиката, подоцна ја подржува низа истражувачи како: Roper³, Еванс⁴, Поснер⁵. Тие го подигаат нивото на архивското работење од обична заштита на документите и нивното користење, главно во историски проучувања, до јавен сервис на тековната администрација и граѓаните. На тој начин се овозможува интегрален пристап кон истражувањето на одложената архивска граѓа и архивската граѓа во создавање.

Компјутеризацијата, како тема од интерес за архивите, добила посериозен и поинтензивен пристап кон крајот на 60-тите години на минатиот век, условено од брзиот развој, проширување на капацитетите и падот на цените на информатичката технологија. Кон крајот на минатиот век архивите се соочија со уште еден проблем - прилагодување едни на други и предизвикот за непосредно, ефикасно и брзо комуницирање, пренос и размена на податоци. ICA (Меѓународниот архивски совет) како огранок на UNESCO, на основа на искуствата на библиотекарите, презеде водечка иницијатива во насочувањето на архивите донесувајќи ги архивските стандарди за опис на граѓата, анализирајќи ја примената на информативните системи, подржувајќи ја иницијативата за стандардизација на пребарувачките методи и навистина е на добар пат да ги разреши поставените цели од почетокот на ова столетие.

Архивските установи почнале да се интересираат за примената на компјутерите во нивното работење кон крајот на 50-тите години на минатиот век и тоа во Русија⁶. На почетокот на 60-тите години сеуште немало никаков интерес за информатизација, па така на четвртиот меѓународен конгрес на архивите во Стокхолм (1960 год.), на поделениот прашалник за механизацијата на архивите, никој од учесниците ништо не одговорил. Почетното опремување на архивите било воведено во Америка, притоа се појавил новиот проблем-обука на архивистите за работа на компјутери. Па така првиот „историски“ курс за обука на архивистите е одржана во

¹ Jenkinson, C. H., A manual of archive administration, 1 st. ed., 1922 2nd ed. Revised, Lund Humphries, 1989.

² Cook, M., Archives administration, Dawson 1977; Cook M. and Grant, K. C., A manual of archival description, University of Liverpool, 1985.

³ Roper, M., Modern departmental records and the record office, JSA, 4 (1972) 400-12;

⁴ Evans, F. B., Writings on archives published by and with the assistance of UNESCO a RAMP study, Unesco, Paris, 1983,

⁵ Posner, E., American state archives, Chicago, 1964.

⁶ Всушност таму почнал да се разгледува проблемот на воведување на механизација во административно-канцелариските и архивски работи.

Вашингтон⁷.

Развојот на сметачките машини кон крајот на 60-тите години и медиумите за масовно чување и обработка на информациите, дава поттик за развој на нови концептуални шеми за ефикасно работење на архивите кои го почнуваат Shellenberg⁸, Бенедон⁹ и др. Сепак, примената на компјутерските системи станува поатрактивна со РС-револуцијата во 80-тите и мрежната револуција на почетокот на 90-тите години, кога персоналните компјутери добија поголеми можности, а со тоа и поголеми можности на компјутерски системи во рацете на крајните корисници издигнувајќи ги над класичните информации. На сето ова, секако, свој придонес дадоа и програмите за обработка на текстови, програмите за обработка на табели, или бази. Развојот на персоналните компјутери го следеше и брзиот пад на цените на медиумите за масовно чување на информации, новите оперативни системи кои се кориснички базирани на што се надоврза и развојот на апликативните програми за мултимедијална информациска обработка (обработка на текст, слика, звук и тн). Кон средината на 80-тите години почна помасовно опремување на архивите, на кои им преходеше изработка на проекти¹⁰.

Канцелариското работење, се повеќе користејќи ги персоналните сметачи, електронската пошта и другите технологии придонесува кон создавање на записи без хартија и му дава моќ на корисникот да управува со судбината на електронските записи во системите во регистратурите.¹¹

Како еден од најактуелните проблеми во примена на компјутерските системи во архивското работење е проблемот на информациското пребарување. проблемот произлегува од неможноста архивската граѓа да се постави во ефикасна структурна рамка (категоризација) кој ќе ги задоволи најразновидните типови на историски истражувања,¹² непрецизност на презентирани информации, преклопувања, непостоење на унифицирана терминологија и пребарувачки процедури. Овој проблем е познат како интердисциплинарни пребарувања.¹³ За примената на концептот на фази зборови,¹⁴

⁷ Набрзо почнато е со реализација на обука за архивистите во архивите на Белгија, Канада, Финска, Данска, Шпанија, Франција, Велика Британија, Шведска, Малезија, Полска и Романија.

⁸ Shellenberg, T. R., *Modern archives, Principles and Techniques*, Melbourne 1956 (prvo izdanie); University of Chicago press, 1976.

⁹ Benedon, W., *Records management*, The Trident Shop, California State University, 1969.

¹⁰ Првиот проект беше реализиран во Англија под називот NJelington. Потоа се реализирани проектите во Германија, Франција, Италија, Шпанија, Португалија и Холандија.

¹¹ Roberts, D., *Managing Records in Special Forms, Keeping Archives*, The Australian Society of Archivists, Melbourne, 1999, str. 420; Dollar, C. M., *Archival theory and information technologies, The impact of Information Technologies on Archival Principles and Methods*, Vancouver 1992.

¹² Cook, M., *The Management of Information from Archives*, Blackmore Press, United Kingdom; Дојчиноски, К. и сораб., Студија за реализација на интегриран информациски управувачки и заштитен систем на Архивот на Македонија - Идеен проект, Архив на Македонија, Скопје, Република Македонија; 1996. Април.

¹³ Weisgerber D., *Interdisciplinary Searching: Problems and Suggested Remedies - A report from The ICSTI Group on Interdisciplinary Searching*, The Journal of Documentation, Vol. 49, pp. 231-253, 1993. September.

¹⁴ Chang, Shi-Kuo, *On the Execution of Fuzzy Programs using Finite State Machines*, IEEE Transaction on Computers, Vol.C-21, No.3. 1992. March.

когнитивната наука¹⁵ дава солидна основа за развој на ефикасни алгоритми за интердисциплинарни пребарувања.

UNESCO, по програмата RAMP и студиите кои од неа произлегоа¹⁶, донесе два значајна документа за информатизацијата и поширокото отварање на архивите:

- стратегијата „UNESCO and an Information Society for All“ 1996-2001¹⁷,
- „Enhancing access and use of archival holdings“¹⁸.

Одборот за електронска граѓа на Меѓународниот архивски совет¹⁹, во рамките на едицијата Студии, подготви три студии врз основа на истражувањата, размената на искуства, анкетирање на архивите, примена на компјутеризацијата во архивите и во согласност со мандатот, подготви предлог на стандарди и насоки за остварање и архивстичка обработка на електронските записи. Одборот изработи три продукта:

1. *Водич за управување со електронски записи од архивска ѝерскашва*²⁰ кој е изработен да им помогне на архивските институции кои се подготвуваат да го преземат управувањето со електронската архивска граѓа во изнаоѓањето на натамошните правци. Започнува со преглед на технолошките, организациони и правни регулативи кои влијаат на способноста на архивите да одржуваат, чуваат и управуваат со записите во електронска форма. Продолжува со дискусија за клучните поимите-„запис“ (record) и „управување со записите“ (record keeping), како и последиците кои архивите би ги имале во нивното ново позиционирање во управувањето со електронските записи, опишувањето и како на нив влијае електронската околина. Понатаму, предложена е стратегија за управување со животниот циклус на електронската граѓа. Завршува со опишување од правната, организациската, кадровската, технолошката и од гледиштето на човечките ресурси - импликација за архивите, со сугестија, како архивите би ја нашле својата перспектива во управувањето со електронска архивска граѓа. Со време, примената на предложените стратегии, ќе бараат да се дефинираат постапките и нормите кои ќе им бидат препорачани на архивите за примена. Вториот дел на Водичот представува прв обид на членовите на Одборот да го артикулираат овој тактички пристап. Под претпоставка дека содржината на овој дел треба да биде проширен со текот на времето и да создаде база за развој на серија препораки за управување, односно водењето на архивите, до ниво „како“ да се постигне нешто.

¹⁵ Kuhlthau C.C. (1993), A Principle of Uncertainty for Information seeking, The Journal of Documentation, Vol.49, No.4, pp.339-353, December 1993.

¹⁶ Во рамките на оваа програма изработени се 112 студии.

¹⁷ UNESCO Secretariat: UNESCO and an Information Society for all; Place of Publication: Paris; UNESCO, 1996 - за интензивирање и специјално внимание на апликациите за комуникација и информатичката технологија за развој, демократија и мир.

¹⁸ Access to archival records: A review of current issues: A RAMP study, Paris, 1995. Јули., со која се препорачува поголема отвореност на архивите во примената на современите технологии.

¹⁹ Committee on electronic records, International council on archives.

²⁰ Guide for managing electronic records from an archival perspective, International council on archives, Committee on electronic records, Studies, 8, Paris, 1997, February.

2. *Програми за електронска граѓа: Извештај за истражувањата во 1994/95*²¹ - кое сесрдно е спонзорирано и потпомогнато од Центарот за современа граѓа на Националниот архив на Франција и Националниот архив на Сингапур, со цел да се создаде именик на оние архивски институции кои востановиле или планираат да воспостават програми за управување со електронските записи. Именикот содржи основни информации со назначување на проблемите на кои Одборот во иднина треба да посвети внимание. Намерата била именикот да послужи како база, или појдовна основа кон која на интернационално ниво, би можел да го одреди напредокот во развојот на програмите за електронска граѓа. Во Извештајот резултатите од истражувањата се презентирани во детални табели кои опишуваат информации за организациската и правна рамка на системите и програмите за електронска граѓа, програмската структура и техничките спецификации, чување на информациите и одредбите за достапноста.

3. *Електронска граѓа: преглед на литературата*²²- Alf Erlandsson од Меѓународниот монетарен фонд, на основа на сопствените истражувања, дава целосен и исцрпен преглед на меѓународната литература за електронска граѓа,²³ кој го изработил за Одборот. Со него се овозможува преглед на еволуцијата во концептуализацијата и развојот на стратегиите сврзани со управувањето со електронската граѓа од архивска перспектива. Одборот заклучил дека прегледот на литературата може да им помогне на архивистите да го сфатат поширокиот контекст во чии рамки се сместени концептите и стратегиите.

Одборот за потребите на Водичот ја разви следната дефиниција за записот:

*Запис е забележена информација создадена или примена во текојќи на покрнување, обавување или завршување на активности од одредена институција или личности и кои опфаќа содржина, контекст и структура доволно да обезбеди доказ за активността независно од формата или медиумот*²⁴.

Изразената специфика на „електронскиот запис“ е таа што содржината е запишана на медиум и во симболи (бинарни броеви) на кои им е потребен компјутер или слична технологија за да се прочитаат и разберат. Концептите „запис“ и „управување со записите“ непосредно се поврзани со „архивската функција“ која била дефинирана од Одборот. Групи на поврзани активнос-

²¹ Electronic records programs report on the 1994/95 survey, International Council on Archives, Committee on electronic records, Studies, 9, Paris, 1996., December

²² Electronic records management a literature review, International Council on Archives, Committee on electronic records, Studies, 10, Paris, 1997., April.

²³ Кон крајот на 2002 год. Комитетот за информатичка технологија изработи библиографија: Archival Automation: A Bibliography International Council on Archives, Information Technology Committee (ICA: IT), 2002 December.

²⁴ A record is recorded information produced or received in the initiation, conduct or completion of an institutional or individual activity and that comprises content, context and structure sufficient to provide evidence of the activity regardless of the form or medium. ICA Study - Etudes 7, 8, 9 (1996-1998), 7.

ти кои придонесуваат и се неопходни да се постигат целите за препознавање, безбедно чување и зачувување на архивските записи, обезбедувајќи сигурни гаранции дека тие записи можат да бидат прочитани и достапни, што би значело дека архивите, особено националните, мораат да бидат во позиција да бидат вклучени во фазите на концептуализација пред тие да бидат создадени.

Општите препораки на Одборот за стратегиите кои архивите треба да ги следат се:

1. Архивите треба да се вклучат во целиот „животен циклус“ на електронскиот систем во кој се оформува, создава и се чува, односно се одржува и се обезбедува користење на електронската архивска граѓа за да се обезбеди таа да се создава и чува во автентични, сигурни и веродостојни записи;
2. Архивите мораат да се осигураат дека создавачите на архивска граѓа ќе создаваат и чуваат записи кои се веродостојни, автентични и одржливи;
3. Архивите мораат да водат постапка за вреднување и да вршат интелектуална контрола над архивските електронски записи;
4. Архивите мораат да ги одредат условите за чување и достапност за да се осигура дека архивските електронски записи ќе останат веродостојни, сигурни и трајни.

На XIII-тиот меѓународен архивски конгрес во Пекинг (1996 год.) усвоени се препораките кои го обврзуваат МАС на:

- *меѓународна соработка*-продолжување на важноста на документите на UNESCO, развивање на соработката со IFLA позната како „Пекинг агенда“ и тн.;
- *заштитата на архивското наследство*-врз основа на резолуцијата на CITRA од Вашингтон (1995 год.) и Хашката конвенција и протокол (1954 год.) за заштита на културните добра, со активна соработка со ICOM/ICOMOS и IFLA²⁵ и тн.
- по прашање за *стандардизацијата*, МАС востанови постојано тело кое ќе работи на стандардизација на подрачјето на архивистичкиот опис започнат со ICA/DDS и особено со ISAD(G) и ISAAR(CPF) стандардите и тн.

Првата пленарна седница на XIV-тиот меѓународен конгрес (Севиља 2000 год.) беше посветена на чувањето и користењето на електронските записи, интензивното воведување на новите електронски медиуми на кои се чуваат податоци, па архивистите треба поврзо да им се прилагодуваат. Заклучено е дека во ниту еден сегмент заштитата и користењето на електронските записи не смее да се разликува од заштитата на традиционално пишуваната граѓа. Новата улога на архивите треба да биде насочена кон

²⁵ Меѓународен музејски совет и Меѓународна федерација на библиотечарите како и Меѓународната заедница на архивските институции и архивистите (МАС или ICA) се составни делови на UNESCO.

поголема контрола при создавањето на електронските записи, управување со нив, прилагодување на националното архивско законодавство, обезбедување на средства за опремување, заштита и користење на оваа граѓа.

На седниците на CITRA²⁶ во неколку наврати се дискутираше за процесот на информатизација на архивите. Во 1998 год. во Стокхолм - XXXIII CITRA беше посветена на темата „Достапност, информација и технолошки предизвици“. Во Резолуцијата се констатира дека технолошкиот развој доведе до енормно производство на информации и комуникација на податоци по пат на светските мрежи, а информатичките и комуникациските технологии имаат круцијален ефект во одредувањето на обемот и на достапноста на архивската граѓа. MAC - Меѓународната заедница на архивските институции и архивистите, мора да го координира својот пристап и активно да соработува со другите струковни организации на UNESCO, како што се IFLA, ARMA, IRTM и FID во развојот на стратегиите за вклопување на информатичките и комуникациските технологии во архивските активности сврзани за достапноста на информациите со уважување на културните, организациските, стопанските и општествените разлики на земјите членки на MAC. Меѓу останатото, CITRA препорача MAC да им обезбеди на своите членки инструктивни материјали за тековниот развој на електронското управување со информациите и за раководење и ракување со електронските документи итн. Националните архиви во соработка со стручните здруженија и MAC, со активното учество во работата на Меѓународната организација за стандардизација (ISO) и националните тела за стандарди, со активно придонесување во развојот на стандардите за информатичката технологија и управување, треба да преземат водство на подрачјето на стандардизацијата на архивската практика.

Архивистите, сакајќи да бидат во чекор со развојот на информатичката технологија, почнаа со поинтензивна изработката на општите стандарди. Додека библиотекарите постигнаа голем чекор со примената на стандардите за опис, архивистите своите ги усвоија дури кон крајот на 90-тите години на минатиот век.

2. Меѓународни стандарди

До крајот 70-тите години на минатиот век во меѓународна архивска заедница правладуваше ставот дека не е можно, или не е корисно, да се стандардизираат описните формати и другите податоци за граѓата. Тоа беше една од основните причини што не постоеше интерес за работа на стандардизација, што како процес интензивно се одвиваше во некои сродни области и дејности.

Првите обиди за стандардизација²⁷ на национално ниво се појавија во 1962 год. во САД во рамките на проектот ICP SR (Inter University Consortium for

²⁶ Меѓународно советување - тркалезна маса на архивите, што се одржува секоја година.

²⁷ Новак, М., Информацијска технологија ин архиви, Марибор, 2000.

Political and Social Research). Две години подоцна Elio Calafano на архивскиот конгрес во Брисел без успех предлагаше воспоставување на комисија за автоматизација, а аналогно на тоа и стандардизација на архивската работа. Иницијативите кои потоа се појавија главно се базираа на прилагодување на веќе потврдените стандарди за каталогизација и обработка на библиотечната граѓа. Затоа не изненадува фактот што форматот за чување на податоците во машински читлива форма за архивската граѓа, се токму од семејството на MARC стандардите: MARC.AMC. Тај формат во архивите сепак не ги истисна традиционалните информативни помагала-инвентарите и сл., затоа што главно се користи за опис на повисоките нивоа (фонд, збирка). Најчест „формат“ за опис на единиците на понизок степен во рамките на фонд - остана традиционалниот инвентар. Дваесет години подоцна на конгресот во Бон се постави прашањето за проблемот на информатизацијата на архивите, кој како тема беше реализиран на конгресот во Монреал, а својата завршница ја доби на конгресот во Пекинг кога е воспоставен системот на меѓународните норми за опис архивската граѓа - ISAD(G)²⁸ и ISAAR(CPF)²⁹. Како основа послужија неколку стандарди³⁰ правилници и упатства³¹ за опис на архивската граѓа кои се изработени во втората половина на 80-тите и почетокот на 90-тите (САД и Канада), изработени се според правилниците за обработка на библиотечната граѓа. Тие правилници биле појдовна основа на Комисијата на MAC, секако имајќи ги во предвид и Британските норми³², за изработка на стандарди за опис архивската граѓа, па сосема е разбирливо дека многу наликуваат на аналогните стандарди за каталогизација во библиотекарството ISBD (g), ISBD (S), ISBD (M), ISBD (A), ISBD (PM), ISBD (CM), ISBD (CF) и ISBD (ER)³³. Овие стандарди ја чинат основата за стандардизација на архивските информативни помагала и нивната размена на глобално ниво и покриваат еден помал дел од податоците кои постојат во информативниот систем на архивите.

Меѓународниот стандард ISAAR (CPF) ја одредува структурата и содржината на нормативен запис за личните и семејни имиња и називи на приватните правни лица. Целта му е да ги дефинира стандардните вредности

²⁸ General International Standard Archival Description, доживеале неколику дополнителни, така што нановата верзија е од 2000 г.

²⁹ International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families.

³⁰ USMARC - AMC (United States Machine Readable Cataloging format for Archival and Manuscript Control) и CANMARC-канадска верзија.

³¹ MAD (Manual of Archival Description), AACR2 (Anglo-American Cataloging Rules 2nd edition), APPM (Archives, Personal Papers and Manuscripts) и RAD (Rules for Archival Description)-канадска варијанта.

³² BS 7768 (Британски стандард за управување со оптички дискови) и BS 7779 (Британски стандард -упатство за управување со информациите).

³³ ISBD (g)-Општ меѓународен стандард за библиографски опис, ISBD (S)-Меѓународен стандард за библиографски опис на серии, ISBD (M)-Меѓународен стандард за библиографски опис на монографии, ISBD (A)-Меѓународен стандард за библиографски опис на монографија пред 1801 год., ISBD (PM)-Меѓународен стандард за библиографски опис на звучни записи, ISBD (CM)-Меѓународен стандард за библиографски опис на картографски материјали, ISBD (CF)-Меѓународен стандард за библиографски опис на компјутерски датотеки и ISBD (ER)-Меѓународен стандард за библиографски опис на електронски документи.

на називите на ентитетите кои како такви се користат при опишувањето на граѓата и пребарувањето, водење на евиденција за создавачите, имателите и сл. и другите податоци за ентитетот кој го идентификува. Најважна евиденција е информативното помагало за фондот или збирката. Основната содржина е одредена се стандардот ISAD(G) и предлогот на стандардот EAD.DTD.

Во последно време се шири употребата на стандардот ISO 8879 SGML (Structured Generalized Markup Language) како формат за чување на документи, како во организациите во чија работа се создаваат, така и во архивите. Encoded Archival Description (EAD), е предлог стандард за кодирање на информативните помагала во машинско читлива форма, кој многу брзо се шири и станува најважен стандард за чување и размена на податоци за архивската граѓа.

Посебна важност имаат стандардите кои се однесуваат за информатичката технологија. Препорачливо е информативниот систем да се базира на меѓународните стандарди или на оние стандарди кои се во широка употреба. Некои од нив можат да бидат искористени како средство со које се обезбедуваат одредени функции и својства на документ, а други како средство за имплементација на стандардите во архивистиката и сродните дејности.

Стандардизацијата на описните и други податоци за архивската граѓа има сразмерно долга традиција, ако се земат предвид прописите кои се однесуваат на канцелариското работење и ракување со „активните“ документи. Најважно средство со кое се обезбедува податоците за документите да бидат достапни во препознатлива форма и со соодветна вредност се правните прописи со кои се одредува кои податоци и во која форма треба да се запишуваат во пропишаните обрасци. Начинот на нивната изработка и користење во јавната управа се востановил пред повеќе од двеста години сеуште во основните елементи е присутен во прописите и праксата на управните и другите јавни организации, вклучувајќи ја и архивската дејност. Прописите за водење на евиденции во архивите и опишување на архивската граѓа, што се создадени во почетокот на 60-тите години, сеуште се на сила иако во практиката доживеаја некои промени (1976, 1991 и 1996 год.). Законските и други прописи кои на национално ниво го регулираат канцелариското и архивското работење содржат одредби за типовите на податоци и правилата за управување со документите на кои создавачите треба да се придржуваат.

Стандардизацијата на описните податоци и форматите во архивска дејност е од понов датум и главно е ограничена на подрачјето на надлежноста на одделни, најчесто национални архивски служби и установи. Стандардизирани обрасците за одделни видови евиденции, односно структура на податоци за некои сегменти на дејноста - стандардизација на содржината на елементите на тие структури и сегменти кои можат да се примат скоро наполно изостанува. Резултатот е релативно низок степен на компатибилност на податоците кои се сместени во структурата која се подудара и недоволната сигурност на едновременно пребарување на збир на информативни помагала кои се создадени на тој начин.

Архивската граѓа се создава со деловањето на организациите кои по правило имаат и одржуваат некаков систем за управување со документите. Во таквите системи, во канцелариското и регистратурско работење, веќе

се дефинирани некои структури на податоци и содржината на одделни елементи. Зависно од важноста која докуменатацијата ја има за нивното работење, организациите вложуваат сразмерно доста време и средства во одржувањето на таквите системи и опишување на граѓата која во нив се чува - далеку повеќе отколку што тоа можат да го сторат архивите. Тоа е и една од причините зашто постои голем интерес за преземање на описните податоци заедно со граѓата. Единствена сериозна препрека е квалитетот и сигурноста на тие податоци и нивната компатибилност со системот кој го одржува самиот архив и во кој граѓата натаму ќе биде користена.

Архивските евиденции кои се однесуваат на физичките и правните лица содржат многу од овде предвидени податоци, но не можат да се сметаат како нормативни датотеки. Според содржината и намената, нормативната датотека на правните лица, приближно им одговара на шематизмот за правните лица кои ги води архивот, којшто треба да се прилагодат на меѓународните стандарди, како:

- попис на правните лица според класификацијата на нивната дејност, меѓусебна положба и уредување;
- основни податоци за организација, промени во правната положба, делување и уредување;
- матични податоци кои непосредно се однесуваат на организацијата и нејзината дејност, одговорноста и промената на одговорноста, промена на дејноста, упис во регистар (регистар, датум), упис на промени во регистарот,
- организациона структура (назив, положба, дејност, организациони единици) и сл.

Евиденциите на создавачите, како и регистар на архивската граѓа и попис на сопствениците на приватната архивска граѓа, треба да се води со користење на нормативните датотеки на правните и физичките лица. Можат да се опишат и како подзбир на записи во нормативните датотеки на кои им се додени податоци на некое правно или физичко лице, со што го одредуваат како сопственик или создавач на граѓа.

Стандардот за опис на архивските документи EAD DTD³⁴ е создаден во 1993 год. како проект на калифорнискиот универзитет Berklay на иницијатива на американските архивисти³⁵, заради олеснување на развојот на програмите за пребарување на архивската граѓа. Произлезен е од потребата за помош при регистрацијата, евидентирањето и пребарувањето на документите кои се наоѓаат во архивите, библиотеките и музеите. Целите на проектот биле изнаоѓање на можности за:

1. презентација на информации, најдени од страна на истражувачите,

³⁴ Encoded Archival Description Document Type Definition, е погоден за опис на типични архиви и архивски документи и не предвидува тагови со кои би се опишувале некои мултимедијални содржини на стандардни библиотеки и кои можат да се избегнат со користење на опишување на содржината на документите. Најновата верзија од 2002 год. е релативно скоро стандардизирана.

³⁵ The Society of American Archivists Encoding Archival Description Working Group. Меѓутоа овој стандард излезе од рамките на САД, така што е голем бројот на оние кои учествуваат во неговиот развој универзитети (Јеил, Харвард, Глазгов, Сиднеј и др.), музеи, архиви и библиотеки.

- со сите свои значенија и меѓусебни соодноси;
2. прикажување на хиерархијската поврзаност меѓу различните нивоа на описи;
3. прикажување на информации кои се наследуваат при преоѓањето од различни хиерархиски нивоа;
4. креирање во самата хиерархиска структура;
5. специфично индексирање и поправка од губење на информации.

EAD DTD почнал да се развива како орадије за пронаоѓање и распространување на структурираните електронски пронаоѓања преку Интернет, базиран на SGML³⁶. EAD DTD го одредува збирот на SGML тагови кои овозможуваат обележување на делови на документите и гледање на тие целини како на класи. Формира mark-up алатка која може да биде користена за развој на мали апликации кои можат да се вклучат и да предвидат идни обновувања и надградба на софтверот. EAD DTD е создаден специјално за компајлирање на алатки за пронаоѓање кои му припаѓаат на категориите-инвентари и регистри. Една од најважните карактеристики на EAD е референтниот mark-up кој подржува конструкција на динамичен хипертекст или хипермедиум на линкови. Може да најде примена за поврзување на алатки за електонско изнаоѓање и поврзување со дигитални слики на оригиналната граѓа. Уште една важна карактеристика на EAD DTD е дека дизајнот функционира како SGML или XML. Последната верзија на овој стандард е финализирана во декември 2002 год. и во неа е имплементиран ISO 8879 стандардот, што значи дека се внесени збир на нови правила за подршка на XML³⁷ спецификацијата, а неодамнешните тестови во Франција и Германија покажаа дека EAD може добро да се прилагоува и користи во другите средини.

Стандардната „библиотека“ содржи 146 тагови за опис на документите, а секоја информација содржи: име на тагот (tag name)³⁸, име на елементот (element name)³⁹, опис (description)⁴⁰, може да содржи (may contain)⁴¹, може да се појави во (may occur within)⁴², атрибути (attributes)⁴³, пример (example)⁴⁴.

³⁶ Standard Generalised Markup Language-збир на правила за дефинирање и изработување на логичка структура на документите и на тој начин им овозможува на програмите контрола на пребарувањето, поправка и структурна презентација на тие документи. Правилата се применуваат во форма на тагови кои можат да се внесат во описот на документите и со тоа да се овозможи идентификување и создавање на однос меѓу структурните целини.

³⁷ eXtensible Markup Language.

³⁸ Во форма на мнемоник на името на елементите кои се користат во машински читлив документ.

³⁹ Тоа е проширена верзија на името на тагот-збор или фраза која ја идентификува целта на елементите.

⁴⁰ Го дефинира елементот во термините на основните или архивските речници, односно речникот на податоци (ISAD, MARC21 и тн.)

⁴¹ Ова секција дава список на елементи кои можат да се јават при дефинирањето на некој елемент, списокот е сортиран според алфабетски ред на имињата на таговите.

⁴² Содржи список на сите родителски елементи во кои дадениот елемент може да се најде, на база кога може да се заклучи колку некои елементи што се во употреба.

⁴³ Содржи листа атрибути кои можат да се прикачат на елементот.

⁴⁴ Содржи таговен пример за да укаже како заедно се користат атрибутите и елементите и се представува најголемиот дел од описот.

Архивите, што се однесува на реструктурирање на информационите системи, можат да имаат корист од идниот развој на XML преку брзиот развој и лобирање на софтверските алатки и да имаат целосна поддршка на главните фактори на пазарот на информатичка технологија. Прифаќајќи ги SGML и XML, кои им припаѓаат на најдинамичните алатки за електронско објавување и web развојот, создавачите на EAD направиле и стратешка одлука, за да го следат пазарот користеле креативни алатки за програмирање кои имаат најдобри изгледи за идниот развој. На тој начин во архивската заедница може да преовлада проблемот на примена на информатичката технологија, но мора да се има во вид дека архивските сектори на делување не се значаен и перспективен пазар, и на крајот, во најмалку развиените земји не е можно архивистите да привлечат внимание на приватните инвеститори. Дополнителен проблем представуваа сознанието дека е тешко да се убедат политичарите дека треба да инвестираат поголеми суми на јавни пари за истражување и развој со цел покривање на трошоците на архивската обработка на информации. Така, добра стратегија претпоставува фактот дека архивската заедница користи најнапредни информатички технологии кои веќе се во промет за да се овозможи поефтин развој на специјалните апликации кои се соодветни за обработка на архивските информации. EAD е платформа на стандард за независно кодирање кое е дизајнирано со цел да се применат во развојот и мали величини на алатки за електронски архивски опис. Уште повеќе, тој може да се употреби за да се надмине географската бариера, да се подобри способноста на истражувачите за пристап и користење не само на електронските инвентари, туку и електронските факсимили на основните историски извори.

3. Архивите и писарниците (archivist and records managers)

Антагонизмот меѓу архивската струка во архивите и архивската струка во писарниците, односно активните и полуактивните списи јасно се раздвоени од архивската граѓа, со што оваа „документациона“ железна завеса се спушти и во светот на науката⁴⁵. До Француската револуција истите службеници биле надлежни за управување со тековните и неактивните списи, па нивната поделба всушност ја раздвоила структурата на две. Предавањето на списите била сврзана со одредени рокови, кои не се односувале на историјата, туку на староста на списите. Стотина години подоцна холандските архивисти Muller, Feith и Fruin го кодифицирале начелото на провинијенција и начелото на првобитниот ред и со тоа ги вратиле архивистите и работниците во писарниците на заедничкиот предмет на работа интерес и грижа.

Архивистите во архивите и администрацијата, до сега, се наоѓаа на маргините на проектите за информатизација на сопственото работење⁴⁶.

⁴⁵ Thomassen, Theo H.P.M., Arhivisti i records manageri: ista struka, različite odgovornosti, Arhivski vjesnik, 43, Zagreb 2000, стр. 7-18.

⁴⁶ Charles, L., Dulle Griet: Kompjuterski sustav za arhivsku administraciju (CITRA 1998, стр. 113)

Администрацијата набавува софтверски продукти без консултации на надлежниот архив, не сфаќајќи ја својата улога во создавање на записи кои подоцна треба да бидат заштитени во архивот. Ревизијата на природата на електронската работна околина, односно компјутеризираниите административни процеси и електронски документи кои се добиваат како нивен резултат, треба да ги решаваат и архивистите. На основа на искуствата, треба да се рedefинираат термините архив и архивист и голема потребата поголем број архивисти да се преориентираат на информациско управување (Information Records Management IRM). Ова со себе ја носи потребата од нови начини на размислување за структурата, организацијата и вредноста од информациите како и одредување на различни групи обврски и должности на архивистите и останатите IRM професионалци⁴⁷.

Во 1994⁴⁸ год. проф. Carol Couture (University of Quebec - Montreal) нагласи дека дефиницијата „архив“ станала поширока и поцврста и тоа пред архивистиката значајно да го прошири своето подрачје. Новиот, глобален архивистички пристап ги интегрира евиденциските и административните аспекти, кои ќе „доведат до еднообразност и континуитет на работите кои архивистите ги обавуваат во целина на документите из кои е создадена архивската граѓа и до интегрирање на примената на секундарните вредности на архивската граѓа“.

Во 1989 год. American Records Management Association (ARMA) го дефинирала управувањето со списите не како евидентирање и класифицирање на списите туку како „системски надзор над сите списи, почнувајќи од нивното создавање, преку обработката, дистрибуцијата, организацијата, чувањето и пребарувањето до одлуката за нивната судбина“ и секако, се поголемото производство на електронски документи кои станале заедничка грижа на архивистите кои работат на активните и неактивните списи.

Архивската управа на Нов Јужен Велс, Австралија, одлучила да гледа на списите и архивската граѓа како на едно, обединето деловно подрачје и го спровела концептот *records continuum*. Управувањето со списите се дефинира како „...оној дел од управувањето со организацијата која обезбедува услуги кои се однесуваат на задоволување на потребата и заштитата на интересите на организацијата и нејзините клиенти и заштита на целосната, точна и веродостојна документација за дејноста на организацијата, за да се задоволат законските и барањата кои се однесуваат на докажаната вредност и одговорност. Управувањето со списите треба да се врши на економичен и ефикасен начин, низ управување со континуумот списи како со имот и информациски ресурс на организацијата, од проектирање на системот за управување со списите до престанувањето на постоењето на списите.“

Летимичната анализа на истражувањата многу јасно покажува колку брзо се намалила разликата во архивистиката меѓу списите во создавање и архивската граѓа, што упатува дека архивистиката станува интегрирана

⁴⁷ Kesner, M. R., „Archives in the Information Society“, JANUS, Lligall 12, 1998, 246-263.

⁴⁸ Thomassen, Theo H.P.M., cd. Str. 11.

наука и истражувањето мора да стане интегрирано. Промената на архивската теорија и пракса го менуваа ликот на архивистот како струка, кој мора да се прилагоди на широкиот и воопштен профил на информацискиот стручњак. Оваа промена во архивската теорија, треба да биде следена со интеграција на архивското законодавство и законодавството за административното работење. Она што во архивистиката се менува, а согласно на тоа и улогата на архивот и архивистот не е технологијата, туку административните и општествени промени кои доаѓаат. Архивистите⁴⁹ се апсолутно свесни дека се наоѓаат на почеток на новото архивско време, остнувајќи да се бават со својата работа - чување на документи (активни, полуактивни или неактивни), туку напосто со списи кои архивистите ги чинат активни за различни цели: управа, наука, правосудство и тн. Со појавата на дигиталните медиуми поимот сочувување на електронските документи почнува да се дели на чување на информациската содржина и чување на физичкиот носител на информации.⁵⁰

Архивистите како информациски стручњаци во управувањето со електронските документи имаат улога на чувари на автентичноста и докажаната вредност на списите во било која форма, тие треба да пледираат на стојалиштето дека управувањето со списите може да ја подобри управата. Сите проекти, кои се спроведени или се во тек на реализација, имаат различен пристап, но делат две заеднички прашања - што е електронски документ и како е најдобро да се чува.

⁴⁹ Horsman, P., Izgubljeni u obilju. Paradoks elektroničkih zapisa, Arhivski vijesnik, 43, Zagreb 2000, str. 19-27.

⁵⁰ Stanić, H., Digitalizacija građe, 2 i 3 seminar Arhivi, knjižnice i muzeji, Zbornik radova, Hrvatsko muzejsko društvo, Zagreb 2000., Stanić, H., Upravljenje znanjem i globalna informacijska infrastruktura, Magistarski rad, Zagreb 2001.